

RECENZJE

Jezuici a kultura polska, pod red. L. Grzebienia i S. Obirka, Kraków 1993, ss. 369, Wydawnictwo WAM Księży Jezuitów.

W 1555 r. dotarł do Polski pierwszy przedstawiciel powstałego w 1540 r. zakonu Towarzystwa Jezusowego (jezuitów) – Alfons Salmeron. Jego wrażenia z pobytu były negatywne, gdyż wydawało mu się, że nie można będzie tu nic lub prawie nic zdziałać. A jednak następne lata nie potwierdziły tych pesymistycznych przypuszczeń. W ciągu następnych dziesięcioleci na obszarze Rzeczypospolitej powstało dziesiątki jezuickich domów zakonnych. Dziezidziną w jakiej jezuita zasłynęli bezsprzecznie była szeroko rozumiana kultura. Problemom kulturalnego oddziaływania Towarzystwa Jezusowego na społeczeństwo polskie poświęcono sympozjum naukowe zorganizowane w 1991 r. przez Instytut Kultury Religijnej przy wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. Okazją do niego stała się 500 rocznica urodzin twórcy zakonu – Ignacego Loyoli oraz 450 rocznica powstania jezuitów. Omawiana książka stanowi rezultat spotkania naukowców zajmujących się różnymi aspektami działalności Towarzystwa Jezusowego na ziemiach Polski.

Na pracę składa się 21 szkiców. Ich problematykę można podzielić na kilka grup tematycznych. Najliczniej reprezentowane były zagadnienia odnoszące się do szeroko rozumianej edukacji prowadzonej przez ten zakon. Działalność polskich jezuitów na polu szkolnictwa (do 1773 r.) omówił L. Piechnik. Autor ukazał początki, rozwój kolegiów zakonnych i program nauczania, a także poddał szczegółowej analizie przyczyny ich upadku w XVII w. Starał się również dokonać oceny zasięgu i skuteczności reform szkolnych przeprowadzonych przez jezuitów w XVIII w. Z kolei L. Mokrzecki zaprezentował uwagi na temat funkcjonowania gimnazjów akademickich i kolegiów jezuickich w Prusach Królewskich (XVI-XVIII w.). Inny badacz, K. Puchowski przeanalizował kwestie „Nauczania historii w polskich kolegiach jezuickich (1565-1773)”, dokonując weryfikacji obiegowych sądów o niemal całkowitym zaniedbaniu nauczania tego przedmiotu w jezuickich instytucjach szkolnych. Powołał się przy tym na „Urządzenie studiów” z 1599 r. oraz na praktykę szkolną kolegiów, w których od początku XVII w. historii ojczystej poświęcano sporo uwagi na

różnych szczeblach edukacji. Od 1739 r. historię wprowadzono jako odrębny przedmiot. Inny autor, M. Korolko, starał się określić rolę retoryki w nauczaniu szkolnym. Ukazał przy tym jej fazy rozwoju i upadku. Zagadnienia „Filozofia jezuitów w Polsce XVI-XVIII wieku”, dotyczyły rozważania R. Darowskiego, zaś „Nowych myśli filozoficznych i przyrodniczych w czasach rozkwitu jezuickiej Akademii Wileńskiej” – R. Pleckaitisa.

Kilka rozpraw poświęcono także tematyce teatru kolegiów jezuickich. W tej grupie znalazła się praca J. Axera, „Polski teatr jezuicki jako teatr polityczny”. Autor uznał ten teatr za fenomen ówczesnego życia społecznego. Z kolei K. Kotońska przedstawiła uwagi o stylu polskiej tragedii jezuickiej XVI i początku XVII w., zaś artykuł J. Okonia dotyczył problemów funkcjonowania teatru prowadzonego przez ten zakon oraz jego usytuowania między swojskością a cudzoziemszczyzną. Uzupełnieniem tych rozważań był artykuł „Miejsce Franciszka Bohomolca w osiągnięciach teatru jezuickiego” autorstwa I. Kadulskiej oraz „Wkład jezuitów w kulturę muzyczną Rzeczypospolitej w XVII wieku” A. Szweykowskiej. Tematykę oświatową zamknęły uwagi L. Grzebienia o szkołach jezuickich w XX w.

Kolejną dziedziną zaprezentowaną w książce była kultura umysłowa w Polsce ukazana w kontekście wpływu jezuitów na jej kształt. W grupie tej znalazły się opracowania A. Borowskiego „Renesans a humanizm jezuicki” oraz J. Tazbira „Literatura antyjezuicka w Polsce”.

Część artykułów miała charakter ogólny. Poświęcono je działalności zakonu w różnych okresach czasu i miejscowościach. Prace tego typu wyszły spod pióra H. Kramarz (autorka zajęła się jezuitami we Lwowie na przestrzeni wieków), B. Kumora – piszącego na temat funkcjonowania zakonu w świetle „relatio status” polskich biskupów z XVII stulecia oraz S. Litaka, próbującego odpowiedzieć na pytanie o miejsce Towarzystwa Jezusowego wśród zakonów męskich w Polsce XVI-XVIII w.

Ponadto w kilku pracach omówiono wybrane aspekty działalności jednego z najwybitniejszych przedstawicieli polskich jezuitów – Piotra Skargi. I tak L. Jankowska ukazała „Recepcję twórczości Piotra Skargi na Rusi w spuściźnie św. Dymitra z Rostowa i innych”, natomiast R. Łużny przedstawił stosunek ks. Skargi do Kościoła wschodniego, zaś S. Obirek zaprezentował koncepcje państwa w oparciu o kazania sejmowe Skargi.

Powyższe prace podjęły najważniejsze aspekty działalności Towarzystwa Jezusowego na terenie Rzeczypospolitej, którego wpływ na polską kulturę i naukę był bardzo istotny. Wypada więc wyrazić zadowolenie z opublikowania książki przybliżającej historię jezuitów w Polsce. Mamy nadzieję, że przyczyni się ona do powstania współczesnej syntezy dziejów zakonu jezuickiego na ziemiach polskich.